

De puriteinen en wij

Inleiding GROEI: 10 mei 2006

Door: Marloes van Riemsdijk

Vanavond gaan we het hebben over de puriteinen en wat wij van ze kunnen leren. Nu denkt u misschien “waarom kies je dat nu als onderwerp?” Dus dat zal ik u eerst even uit de doeken doen.

Toen ik had gezegd dat ik wel een groeiavond wilde verzorgen, kwam de grote vraag: Waarover zal ik het gaan hebben????? Tot ik op een cursusdag voor fysiotherapie een collega hoorde zeggen: “Zal ik nu eens iets echt puriteins gaan doen?” En ik dacht: “Wat is nu echt puriteins?” Ik ben even blijven kijken, maar zag of hoorde niets wat in mijn ogen “echt puriteins” was, maar die vraag bleef in mijn hoofd hangen. “Wat is nu echt puriteins?” En op die vraag wil ik vanavond een antwoord proberen te geven.

Maar als ik alles over de puriteinen zou willen vertellen, zou ik op z'n minst een heel groeiseizoen vullen. Het puritanisme is namelijk een internationale stroming die zich voordeed in Engeland, Schotland en Noord Amerika. Ik heb dus een selectie moeten maken, zodat we vanavond alleen kijken naar het puritanisme in Engeland en dan alleen de grote lijnen.

De voor ons meest bekende en meest gelezen puriteinen zijn William Perkins, John Owen en John Bunyan. Later zie je dat ook Charles Haddon Spurgeon het puriteinse gedachtegoed uitdraagt. Vooral de laatste twee worden door bevindelijk gereformeerden nog veel gelezen.

Wat trekt er vandaag de dag nog zo aan die puriteinen die leefden in de 16de tot 18de eeuw?

In het kort gezegd hield de strijd van de puriteinen een strijd in tegen een “naam-christendom” en tegen de volkszonden. Veel van de dingen waar de puriteinen toen tegen streden zijn ook vandaag opnieuw strijdpunten. Zo spitste de strijd tegen de zonden van het volk zich bij de puriteinen toe op de zondagsrust. Hoe herkenbaar is die strijd voor ons nu in een maatschappij waar bijvoorbeeld steeds vaker koopzondagen worden ingevoerd.

Misschien kunnen we dus zelfs nog wel iets leren van die puriteinen en hun strijd!

Voor we ingaan op de vraag “wat is nu echt puriteins?” kijken we eerst hoe het puritanisme ontstaan is.

Wie waren de puriteinen?

Om deze vraag te beantwoorden nemen we een duikje in de engelse geschiedenis en gaan we terug naar de tijd van de reformatie. In die tijd werd door de engelse koning **Hendrik de VIII** de engelse rooms-katholieke kerk los gemaakt van Rome. Mocht u denken dat de koning daar een zeer vrome reden voor had, dan moet ik u teleurstellen. De reden was namelijk dat de koning wilde scheiden van zijn vrouw. Hij kreeg hiervoor echter geen toestemming van de paus en hij besloot daarom in **1532** maar van beiden te scheiden.

(De reden voor de scheiding was trouwens dat uit dit huwelijk slechts één dochter in leven was gebleven en Hendrik een zoon wilde voor de troonopvolging. Hij hertrouwde, maar toen zijn nieuwe vrouw hem opnieuw een dochter schonk was dit genoeg reden om meteen weer te scheiden en voor de derde keer te trouwen. Dit keer werd zijn zoon Edward geboren, die hem na zijn dood kon opvolgen.)

Net als in vele andere Europese landen was er in Engeland in brede lagen van de bevolking en ook in het parlement een sterk groeiende weerstand tegen de macht en de rijkdom van de rooms-katholieke kerk. Maar hoewel Hendrik VIII de stoot gaf tot de engelse reformatie, bleef hij de rooms-katholieke leer geheel toegedaan. Innerlijke hervorming van de kerk was voor hem niet bespreekbaar en er bleef dan ook **ongenoegen** bij hen die voor een wezenlijke hervorming van de kerk gingen.

Deze veranderingen hadden ook **sociale gevolgen**, omdat de kloosters, de laatste machtbolwerken van de paus in Engeland, werden opgeheven. Dit had ingrijpende gevolgen voor de traditionele vormen van sociale zorg, die hiermee vrijwel ten einde kwamen.

Samen met de zware lasten die Hendrik aan de burgers oplegde, zorgde dit voor verpaupering van de samenleving. Verarming en criminaliteit namen sterk toe.

Zijn zoon **Edward** was nog geen 10 jaar toen hij zijn vader opvolgde. Zijn oom trad op als Lord-protector. De reformatiegezindten kregen nu de kans verdere hervormingen door te voeren. Het Heilig Avondmaal werd in reformatorische zin vormgegeven en het celibaat afgeschaft. Ook de prediking kreeg extra zorg. Dat was nodig omdat er nauwelijks predikanten waren die reformatorisch geschoold waren.

De onteigening van het kerkelijke bezit werd voortgezet, waardoor de zorg voor de zwakkere in de samenleving nog meer afnam. De **sociale onvrede en onrust** die dit veroorzaakte, vormde een goede voedingsbodem voor de puriteinse idealen.

Daarnaast werd in deze periode veel asiel verleend aan *(reformatorische)* **vluchtelingen uit de Nederlanden**, waar zij om hun geloof vervolgd werden. Vele Engelse steden herbergden vluchtelingengemeenten. Deze gemeenten werden geleid volgens het presbyteriaanse model. Het kerkmodel dat wij ook hebben en waarin ouderlingen (presbyters) een belangrijke rol vervullen.

De leden toonden grote betrokkenheid bij het gemeenteleven. Naast de zondagse kerkdiensten kwam men ook op andere dagen bijeen voor Bijbelstudie.

De onvrede over de halfslachtige hervormingen kreeg zo een **concreet alternatief**.

Het plotselinge overlijden van Edward bracht echter abrupt een einde aan de hervormingen. Zijn halfzus **Mary** die hem opvolgde was overtuigd Rooms-Katholiek

en al snel belandden vele hervormingsgezinden in de gevangenis om ter dood veroordeeld te worden. Men noemde haar dan ook "**bloody Mary**".

Aan de vluchtelingengemeenten kwam abrupt een eind en velen uit Engeland **vluchtten naar het continent** waar men opnieuw in aanraking kwam met alternatieve vormen van kerkregering.

In Engeland werden de hervormingsmaatregelen herroepen en de kerk kwam weer onder het gezag van de paus. Maar ondanks de bloedige maatregelen kon het streven naar reformatie niet uitgeroeid worden.

De lange regeringsperiode van **Elizabeth** was een verademing in vergelijking met die van "Bloody Mary". Ondanks het feit dat er meer werd gedaan voor de armen in de samenleving en Engeland zijn "**gouden eeuw**" beleefde, was het nog steeds een tijd van zorgen, angsten en gebrek. Zo stak de pest elke keer de kop op.

Elizabeth stelde de Anglicaanse kerk opnieuw in en opnieuw ontstond er een compromis.

Aan de ene kant waren er in de kerk die terug wilden naar de kerk onder Hendrik VIII en anderzijds was er een stroming die de reformatie veel verder in calvinistische zin wilde doorvoeren. Daartoe behoorden de onder Mary gevluchte ballingen die nu weer terugkeerden en allerlei reformatorische ideeën meenamen in de hoop die nu in Engeland in praktijk te kunnen brengen.

Er werd dus een middenweg gevormd. Vooral uiterlijk bleven de rooms-katholieke sporen zichtbaar zoals in liturgische gebruiken en gewaden in de eredienst.

Maar op cruciale punten was de kerk vooral calvinistisch. Bijvoorbeeld wat betreft de uitverkiezingsleer en de avondmaalsopvatting. Er werd een nieuwe catechismus voorgeschreven en een nieuwe Bijbelvertaling in gebruik genomen.

De hervormingsgezinden hadden nog meer hervormingen op het oog en dienden deze ook in. Het voorstel werd echter met 1 stem verschil afgewezen en luidde definitief de minderheidspositie van de hervormingsgezinden binnen de anglicaanse kerk in.

De hervormingsgezinden gaven hun strijd niet op en er vormde zich een stroming die zich algemeen inzette voor "**purification**" (=zuivering) van de anglicaanse kerk. Vanaf ongeveer 1565 werden ze daarom spottend "**puriteinen**" genoemd.

In de eerste fase lag het accent nog voornamelijk op de zuivering van de Engelse kerk, maar in de tweede fase verschuift de aandacht naar hervorming van het leven (levensheiliging en vroomheid). Het is deze tweede fase die een krachtige doorwerking heeft gehad op de Gereformeerde Kerk in de Republiek en waar we dan ook onze aandacht verder op gaan richten.

Wat is echt puriteins?

Wat was ten diepste het puritanisme

“Geleerden hebben lang gewenst te weten,
wie terecht een puritein mag heten.”

Deze regels zijn vertaald uit een anoniem engels gedicht uit 1614. Het geeft al aan dat het moeilijk is om precies te zeggen wie of wat de puriteinen zijn.

De puriteinen verschilden namelijk nogal van mening over hoe het maatschappelijk en kerkelijk verder moest. Er was bijvoorbeeld veel meer overeenstemming over wat in de liturgie en de kerkorde afgeschaft moest worden dan over wat daarvoor in de plaats moest komen.

Maar ondanks deze onderlinge verschillen wisten de puriteinen zich op de gezamenlijke punten te richten en zo de **eenheid te bewaren**.

Het belangrijkste waar de puriteinen het over eens waren, is dat Gods vrije genade onbepaald aan zondaren mag worden aangeboden. Rond het kruis van Golgota mogen geen voorwaarden worden aangebracht. Op het moment dat wij Jezus als onze persoonlijke Verlosser aannemen, worden wij kinderen van God. Niet door goede werken van onze kant, maar enkel en alleen door Gods genade. Hij vergeeft onze zonden en noemt ons “rechtvaardig”. De puriteinen horen wat betreft de leer van de **rechtvaardiging door het geloof** dus in het gereformeerde kamp.

Na de rechtvaardiging door het geloof begint de weg van **heiliging**, een levenslang proces waarin je door de Heilige Geest leert met je zonden te breken en je steeds meer op Jezus gaat lijken.

Alle puriteinen wilden God eren in hun leven door zich toe te leggen op deze heiliging. Zij waren hierin zo eensgezind, omdat hun predikanten hier de nadruk op legden.

Puriteinse predikers streefden naar een persoonlijk geloof. Zij spoorden de kerkgangers aan antwoord te geven op Gods liefde en trouw. In hun preken wilden ze oproepen tot een heilig leven, zonder dat het heil daarvan afhankelijk werd. Het ging om **levensheiliging binnen het verbond** als vrucht van Gods genade. De stimulans voor deze heiliging was Christus zelf. De puriteinen benadrukken het wonder van de persoonlijke relatie met Christus, die bewerkt wordt door zijn Geest. Het werk van de Heilige Geest neemt bij de puriteinen dan ook een belangrijke plaats in. De Heilige Geest brengt zondaren tot geloof en tot een nieuw leven in Christus. Vervolgens vernieuwt Hij de gelovigen steeds meer naar het beeld van hun Redder. En leert Hij ze dat zij totaal afhankelijk zijn van Gods genade.

Geestelijke groei brengt volgens de puriteinen geen betere christenen, maar gelovigen die weten dat er “niets is wat zij niet ontvangen hebben” en dat “wie roemt, roeme in de Heere”.

De puriteinen waardeerden het onderwijs van hun predikanten. Zij hielden van de luidruchtige, dramatische, vrijmoedige, nuchtere, eenvoudige, tekstverklarende prediking van hart tot hart, die hun geweten openreet en Christus verhoogde. Het aanschouwen van de heerlijkheid en grootheid van Christus en wat Hij voor hen gedaan had, bracht het hart van de puriteinen in vervoering zodat zij overvloedig van aanbidding. Hierdoor konden voorgangers, zeker op vastendagen, wanneer tijd geen rol speelde tijdens hun kerkdiensten zo een uur lang bidden. De puriteinen

vonden erediensten van twee of drie uur niet vervelend, maar ervoeren die als een genot. Ze kwamen er bewust om hun grote God te aanbidden en dit kon ze niet lang genoeg duren. In vergelijking daarmee doet onze voorliefde voor diensten van niet langer dan anderhalf uur verdenkingen rijzen. Vooral als je ziet dat men al voor de zegen begint met het inpakken van de tas en daarna zo snel mogelijk de kerk verlaat.

Naast de zondagse kerkdiensten kwam men ook nog in **conventikels** bijeen. Dit waren bijeenkomsten waar een Bijbeltekst door verschillende predikers werd uitgelegd en vervolgens werd nabesproken met de aanwezige leden. Het doel hiervan was de predikers te vormen en tegelijkertijd de gemeenteleden Bijbelstudie te bieden.

Die conventikels bestaan hier en daar nog steeds. Men komt op zondagmorgen voor kerktijd samen en men leest met elkaar een Bijbelgedeelte. Vervolgens gebruikt men de zondag om over de tekst na te denken: "kauwen op een tekst" noemen ze dat. 's Avonds komen ze opnieuw samen om de tekst met elkaar te bespreken en dan brengt iedereen "zijn/haar verhaal" naar voren.

De puriteinen, William Perkins, als één van de eersten, riepen naast de samenkomsten op tot persoonlijke **Bijbelstudie en zelfonderzoek**.

Men deed dit om de eigen zonden te leren kennen en zich te verootmoedigen tegenover God. In zijn persoonlijke overdenking wilde de puritein het eigen hart onderzoeken en uitdagen, zijn gevoelens opwekken om de zonde te haten en gerechtigheid lief te hebben en zich te laten bemoedigen door Gods belofte, precies zoals puriteinse predikers dat vanaf de kansel deden.

Zij planden hun tijd zorgvuldig om ervoor te zorgen dat er elke dag tijd was voor deze Bijbelstudie en zelfonderzoek.

Wel slim van deze druk bezette mensen. Tegenwoordig zijn wij geneigd om zonder planning te leven, waardoor we ons opgeslokt en heen en weer geslingerd voelen. Hoe vaak komen wij niet tot de conclusie dat we maar doorrennen en niet toekomen aan God en onszelf. Is dit niet vaak gewoon een kwestie van planning?

De puriteinen probeerden vervolgens alles wat zij leerden om te zetten naar de praktijk. Ze wilden het hele leven onder het gezag van Gods Woord brengen. Voorbeelden daarvan zijn de zondagsheiliging en de afwijzing van vermaak als dansen en dobbelen.

Deze puriteinse vroomheid kan omschreven worden als een soort gereformeerd kloosterwezen. Mensen gingen het klooster in om volledig voor God te leven. Daarvoor waren zij bereid een streng dagritme te accepteren. Om dezelfde reden accepteerden de puriteinen ook zo'n streng gedisciplineerd dagritme. Maar zij geloofden, net als de Reformatoren, dat God de gelovigen eerder roept om Hem te dienen in het gezin, de kerk en de wereld, dan in één of ander gesloten celibataire gemeenschap. Het was hun doel om "door de wildernis van deze wereld" (John Bunyan) te wandelen met een regelmatige dagelijkse routine, die strenger was dan wat elk kloosterleven ooit had vereist.

De vroomheid die in het puritanisme centraal stond, heeft vier opvallende kenmerken:

1. Nederigheid

Een puritein was zich constant bewust van de aanwezigheid van een groot en heilig God van Wie hij constante vergeving nodig had om voor Zijn aangezicht te kunnen leven. Dit maakte de puritein nederig.

2. Ontvankelijkheid

Men stond open om zich te laten onderwijzen en corrigeren door wat men ontdekt in de Schrift. Men was bereid te leren door moeilijke, teleurstellende ervaringen en perioden waarin men zich door God verlaten kan voelen. Maar men liet zich ook bemoedigen door vreugdevolle gebeurtenissen waarin Gods voorzienigheid blijkt. Men geloofde dat hun trouwe en genadige God, door Zijn hand alles regelt, niet alleen wanneer alles meezit, maar ook als de weg ruw is.

3. Lofprijzing

Men had de passie om God te eren en Hem te verheerlijken in alles wat men sprak of deed.

4. Kracht

De puriteinen streefden ernaar om effectief bezig te zijn.

Ze hadden een hekel aan de gemakzucht van luie en passieve mensen die het aan anderen overlaten om de wereld te heiligen voor God. Het waren mannen van actie. Ze vertrouwden daarbij niet op zichzelf, maar wisten zich volledig afhankelijk van God.

De puriteinen waren mensen die ernstig baden dat God hen in staat zou stellen om hun krachten in te zetten tot Zijn eer. Ze verlangden er allemaal naar door God gebruikt te worden op plaatsen waar zonden het veld moesten ruimen voor heiligheid. Predikanten baden lang voor zij zich op de preekstoel waagden en leken baden lang en krachtig voor zij belangrijke kwesties aandurfdend zoals het huwelijk of grote uitgaven.

Tegenwoordig blijken veel westerse christenen lauw, passief en vaak zonder gebed te zijn.

Terwijl de puriteinen baden en werkten voor een heilig Engeland in het besef dat wanneer de zonde regeert, een oordeel dreigt over het hele land, nestelen wij ons vaak in algemeen aanvaarde fatsoenlijkheid, normen en waarden en verwachten wij niet veel te kunnen veranderen in ons land. Vergeten wij soms dat wij een machtig en groot God achter ons hebben, die met ons strijdt en die ons geeft waar wij in Jezus naam om bidden?

In een tijd van voortdurend leed, beperkte medische kennis zonder pijnstillers, regelmatige sterfgevallen (de meeste gezinnen verloren minstens net zoveel kinderen als zij grootbrachten), een gemiddelde levensverwachting net boven de 30 jaar en economische ontberingen voor bijna iedereen was het gezin in ieder opzicht een leerschool voor het karakter. De puritein accepteerde deze ontberingen en teleurstellingen als van God en weigerde zich erdoor te laten ontmoedigen of verbitteren.

De **puriteinse huwelijksethiek** hield in dat men niet zocht naar een partner die men op dat moment hartstochtelijk liefhad, maar naar één die men trouw kon liefhebben voor het leven.

Bij de opvoeding droegen de ouders zorg voor zowel het lichaam als de ziel van hun kinderen. De puritein werkte eraan om degene die in zijn gezin geboren werden ook opnieuw geboren zouden worden voor God. Zijn eigen huis was een plek waar de puriteinse leek evangeliseerde en het Woord bediende. Een puriteins gezin kwam regelmatig in gezinsverband samen voor een **huisgodsdienst oefening**. Het gezin werd gezien als "kerkje in de kerk".

We leven nu in een tijdperk waarin het gezinsleven heel broos geworden is. Ook onder christenen. Men neemt niet meer de tijd om aan de relatie te werken en er zijn

steeds meer ouders die hun kinderen materieel verwennen terwijl ze hen geestelijk verwaarlozen. Zou het voor onze gezinnen ook niet goed zijn eens per week als bij elkaar te komen voor een moderne puriteinse huisgodsdienstoefening? (familynight)

De puriteinen zagen het leven van een christen als een **strijd** tegen de wereld, het vlees en de duivel. Ze stelden zich erop in niet één stap vooruit te kunnen doen zonder één of andere vorm van tegenwerking.

Zij beschouwden zichzelf als soldatenpelgrims en het hele leven als een oorlog, waarin Christus zijn Veldheer was en zijn wapenen gebed en tranen. Het kruis was zijn banier. Je ziet dit ook heel duidelijk terug in boeken als “de christenreis naar de eeuwigheid” en “de heilige oorlog” van John Bunyan.

Zoals we net al zagen was het leven in de tijd van de puriteinen niet bepaald gemakkelijk. Toch streden zij voor hun God en lieten zij zich niet door alle ontberingen ontmoedigen. Waar haalden zij die kracht vandaan?

De puriteinen wisten waarop zij hoopten en putten daaruit kracht om weerstand te bieden aan alle ontmoediging en verwarring.

Het christelijke leven op aarde zagen zij als een **reis naar huis**. Dit lag ten grondslag aan hun pastoraat en zij deden veel om mensen aan te sporen vooruit te kijken en zich in hun hart te verlustigen in wat komen zal.

De hoop op de heerlijkheid zou de gelovigen kracht en richting geven voor het leven op aarde. Ook dit kom je sterk tegen in de christenreis van John Bunyan.

De onwil om lijden te accepteren, die de westerse christenen van tegenwoordig maar al te vaak aan de dag leggen, staat in droevig contrast met het realisme en de blijde hoop die de puriteinse predikers de gelovigen inprenten.

Natuurlijk waren er ook valkuilen voor de puriteinen.

Zo deed zich bij Richard Baxter een gevaarlijke tendens voor. Die van de “voorwaardelijke genade”. Een wettische kijk op het christenleven ontnam gelovigen een heldere vreugdevolle kijk op Christus. Wie thuishoorden in deze vleugel van het puritanisme worden **Neo-nomianen** (nieuwwettischen) genoemd. Voor hen was het geloof in Christus alleen niet voldoende. Er was meer nodig.

Het wel of niet een kind van God zijn, hangt niet langer af van het geloof maar van goede werken en een christelijk leven. Hierdoor ligt de zekerheid van het geloof niet langer bij God en zijn genadeverbond door Christus. Maar komt deze bij de mens en zijn werken te liggen.

Hierdoor zetten ze de mensen op een verkeerde manier tot levensheiliging aan waardoor zij blijven hangen in gevoelens van twijfel, machteloosheid en somberheid en wordt de vreugde en vrede van het geloof weggenomen.

Het gaat om de vrije en volle genade van Christus en om het roemen in Hem. De zekerheid ligt bij God en bij de beloften die Hij in Zijn Woord geeft. Dan maken gevoelens van twijfel, onzekerheid en machteloosheid plaats voor liefde, blijdschap en vrede in het hart. Dat is de Christelijke vrijheid! Dan is er sprake van een goede balans tussen wet en evangelie.

Om het met de woorden van John Bunyan te zeggen:

O mochten wij nog eens zo verlicht zijn, dat wij van de Wet kunnen spreken om het Evangelie te verhogen, en van het Evangelie, dat wij de Wet bevestigen – en die niet op enige wijze tot een afgod maken.

Tot slot

Het puritanisme heeft ook grote invloed gehad op de Nadere Reformatie hier in Nederland. De Nadere Reformatie is een stroming in de 17de en 18de eeuw binnen de Nederlandse gereformeerde kerk (later onze Nederlandse hervormde kerk) waarin men de reformatie verder (nader) wilde doorvoeren.

Bij predikanten van de Nadere Reformatie genoten de puriteinen veel belangstelling. Het puriteinse verzet tegen het halfslachtige reformatorische karakter van de anglicaanse kerk sprak gereformeerde Nederlanders aan. De kring rond de Utrechtse hoogleraar Voetius bijvoorbeeld bestudeerde hun geschriften. Veel van de puriteinse geschriften werden in het Nederlands vertaald, bijvoorbeeld door de Zeeuwse predikant Jacobus Koelman. En zoals ik in de inleiding al vertelde worden deze boeken nu nog steeds veel gelezen.

Als praktisch ingestelde gelovigen waren de puriteinen dus vol vertrouwen op Christus, serieus, nederig, nuchter, eerlijk en betrouwbaar in al hun handelingen, niet bereid tot enig compromis als Gods waarheid en eer op het spel stonden, en bereid om verlies van populariteit te aanvaarden en te lijden voor hun standvastigheid. Voor mij en velen anderen zijn de puriteinen verreweg de meest indrukwekkende Engelsen van hun tijd. Nu kunnen we misschien ook begrijpen waarom het sinds de 18de eeuw voor veel christenen een compliment is om een "puritein" genoemd te worden.